

УДК 347:734(477)

М.В. СТАРИНСЬКИЙ, канд. юрид. наук,
доц., ДВНЗ «Українська академія банківської
справи»

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ РЕЗЕРВНОЇ ВАЛЮТИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Ключові слова: іноземна валюта, резервна валюта, правовий режим резервної валюти, золотовалютні резерви, Національний банк України

На сучасному етапі розвитку нашої держави існує нагальна потреба вирішення низки проблем, пов'язаних з забезпеченням стійкого розвитку та економічної стабільності України. Однією з таких проблем є проблема ефективного використання валютних ресурсів та їх накопичення. Її вирішення є неможливим без усвідомлення суті, природи валютних ресурсів, головною складовою яких є іноземна валюта, та особливостей правового регулювання їх обігу.

Як свідчить аналіз валютних правовідносин, основним видом іноземної валюти, що є об'єктом валютних правовідносин, є резервна валюта. В практичному сенсі резервна валюта використовується для збереження вартості не лише державою, але й суб'єктами господарювання. Накопичення у резервній валюті є гарантією можливості здійснення платежів у будь-якій країні світу. Враховуючи таку важливу роль резервної валюти для розвитку нашої держави, дослідження питань, що розкривають суть та природу резервної валюти, є надзвичайно актуальним. Разом із цим, не дивлячись на це, представники вітчизняної юридичної науки практично не досліджували цих питань.

Тому, враховуючи зазначене, метою нашої розвідки є з'ясування суті та природи резервної валюти, а завданням – характеристика її правового режиму за законодавством України. Її новизна полягає в характеристиці правового режиму резервної валюти за законодавством України, чого раніше не було здійснено жодним представником юридичної науки.

Дослідження валютних правовідносин як на міжнародному, так і на національному рівнях, дають можливість констатувати, що резервною валютою вважається іноземна валюта, в якій центральні банки держав накопичують і зберігають власні фінансові резерви для міжнародних розрахунків за зовнішніми економічними операціями. Це дає можливість стверджувати, що основу золотовалютних резервів будь-якої країни, в тому числі й України, сьогодні складають запаси іноземних резервних (вільноконвертованих) валют, що виконують функції міжнародного платіжного і резервного засобу, служать базою визначення валютного паритету і валютного курсу для інших країн, широко використовуються при проведенні валютних інтервенцій з метою регулювання курсу валют країн – учасниць світової валютної системи.

Існування резервної валюти обумовлюється функціями, які вона виконує. Серед найголовніших можна назвати такі, як те, що вона: а) є міжнародним платіжним і резервним засобом; б) служить базою для визначення валютного паритету і валютного курсу; в) використовується як інструмент для проведення грошово-кредитної політики.

Реалізація першої з функцій є можливою завдяки тому, що резервна валюта наділена певними ознаками, серед яких: міжнародна привабливість, вільна конвертованість та резервність. При цьому, міжнародна привабливість резервної валюти полягає в тому, що вона є законним засобом платежу на рівні світової валютної системи, тобто, має право вільно використовуватись у міжнародних розрахунках. Вільна конвертованість виявляється в тому, що резервна валюта вільно продається на головних валютних ринках світу, тобто її без особливих труднощів можна придбати за будь-яку іншу валюту світу. А резервність вказаної валюти полягає в тому, що внаслідок її привабливості є сенс накопичувати в ній певні запаси, з метою їх подальшого використання у разі виникнення такої необхідності.

Друга функція резервної валюти розкривається у процесі формування національної валютної системи і полягає в тому, що за допомогою вказаної валюти визначаються правові режими формування валютних паритетів і

валютних курсів у державі. При цьому її реалізація впливає на вибір правового режиму золотовалютних резервів в державі, який може проявлятися у двох формах, а саме: а) жорсткої прив'язки національної грошової одиниці до певної іноземної валюти з встановленням фіксованого курсу до цієї валюти; б) використанні золотовалютних резервів центральним банком держави для проведення незалежної монетарної політики і виконання покладених на нього функцій.

Україна на власній території ввела саме останній режим використання золотовалютних резервів, при якому резервна валюта використовується не як засіб покриття національної, а як інструмент впливу на стабілізацію її курсу.

Остання з функцій резервної валюти тісно пов'язана з попередньою, і її здійснення відбувається у ході реалізації грошово-кредитної політики держави. Зокрема, мова йде про такий її інструмент, як валютні інтервенції, що вправі здійснювати НБУ для підтримки курсу національної грошової одиниці.

З'ясувавши поняття і основні особливості резервної валюти, звернемо увагу на її правовий режим, що встановлюється чинним валютним законодавством України і який, на жаль, досі належним чином не був досліджений.

Проаналізувавши нормативно-правові акти, які врегульовують особливості правового режиму золотовалютних резервів на території України [1–10], можна зазначити наступні особливості правового режиму резервної валюти як однієї зі складових частин золотовалютного резерву України.

По-перше, правовий режим резервної валюти складається з правового режиму формування/поповнення та правового режиму використання вказаної валюти.

При цьому, правовий режим формування/поповнення резервної валюти розкривається головним чином у 1–3-му розділах Постанови Правління НБУ «Про Офіційний валютний резерв та валютні операції Національного банку України в 1994 році» [8], згідно з яким Офіційні валютні резерви НБУ утворюються для втручання в операції на валютному ринку з метою впливу у визначеному напрямі на курс національної валюти до

іноземних валют шляхом купівлі-продажу іноземної валюти.

Утворення Офіційного валютного резерву Національного банку України здійснюється за рахунок таких джерел, як:

- власні кошти Національного банку України (прибутку) згідно з розподілом, затвердженим Правлінням банку;

- залучені кошти, одержані відповідно до затвердженої Верховною Радою України структури розподілу валютних надходжень від приватизації державного майна;

- емісійні кошти в межах загального обсягу емісії, затвердженого Верховною Радою України за поданням Національного банку України і Кабінету Міністрів України;

- позичкові кошти, згідно з угодами, укладеними Національним банком України і Кабінетом Міністрів України з Міжнародним валютним фондом та іншими міжнародними кредитно-фінансовими організаціями.

Формування активів вказаного резерву здійснюється у межах, які не повинні бути меншими, ніж мінімальний розмір Офіційного валютного резерву НБУ, що визначається та щорічно затверджуються Верховною Радою України в Основних напрямках грошово-кредитної політики.

Поповнення відповідного резерву здійснюється відповідно до вказаної Постанови і Закону України «Про Національний банк України» [5], на підставі яких воно здійснюється Національним банком шляхом:

- купівлі іноземної валюти;

- отримання доходів від операцій з іноземною валютою;

- залучення Національним банком валютних коштів від міжнародних фінансових організацій, центральних банків іноземних держав та інших кредиторів.

Купівля іноземної валюти для поповнення резерву здійснюється центральним банком України на внутрішньому та міжнародному валютних ринках. При цьому Національний банк України може купувати іноземну валюту безпосередньо в уповноважених комерційних банків України, їх клієнтів-резидентів України та нерезидентів, в іноземних банків та інших нерезидентів, на Міжбанківській валютній біржі, аукціонах та іншим шляхом, що не су-

перечить чинному законодавству. Операції по закупівлі НБУ вправі здійснювати самостійно, через свої регіональні управління чи за допомогою інших уповноважених банків за курсом покупця, встановленим Національним банком України згідно з чинним законодавством.

Закупівля іноземної резервної (вільно конвертованої) валюти в офіційний валютний резерв Національного банку України здійснюється згідно з його структурою, яка визначається та щорічно затверджується рішенням Правління Національного банку України. Такі закупівлі проводяться як у готівковій, так і в безготівковій формах. При цьому іноземна валюта, куплена банком у безготівковій формі, зараховується на відповідні кореспондентські рахунки Національного банку України згідно з окремо визначеним переліком, а валюта, придбана ним готівкою, передається продавцем у порядку, визначеному умовами договору її купівлі-продажу.

Закупівля валюти у Офіційний валютний резерв може здійснюватися також спеціально уповноваженим банком. У такому випадку Національний банк України перераховує кошти в національній валюті на рахунок відповідного комерційного банку не пізніше наступного робочого дня після надходження валютних коштів на кореспондентський рахунок чи в касу банку, а також за умови дотримання уповноваженим банком положень Інструкції Національного банку України «Про здійснення розрахунків з комерційними банками за викуплені до Офіційного валютного резерву валютні кошти» [6]. При цьому, з метою прискорення розрахунків за валютні кошти, які купуються уповноваженими банками для утворення Офіційного валютного резерву, Національний банк України вправі відкривати спеціальні рахунки в національній валюті безпосередньо в уповноважених комерційних банках, яким надається право автоматично списувати з них відповідні суми для сплати витрат по купівлі іноземної валюти, а також коррахунки Національного банку України в іноземній валюті для оперативного зарахування на них купленої резервної валюти.

Крім купівлі іноземної валюти на внутрішньому та міжнародному валютному ринках Офіційні валютні резерви утворюються шля-

хом прямого зарахування в резерв іноземної позики, отриманої у відповідній резервній валюті. Це можуть бути кредити МВФ чи будь-якої іншої організації, яка вправі здійснювати міжнародне кредитування.

Слід також звернути увагу на те, що нагромаджуючи та працюючи з валютними резервами в різних видах іноземної валюти, Національний банк України, як його головний розпорядник, має право використовувати визнані міжнародною практикою операції на грошових та валютних ринках в Україні та за кордоном. На нашу думку, таке право Національного банку обумовлюється тим, що валюта є специфічним об'єктом правовідносин, які можна вважати чи не найдинамічнішим у світі, саме в наслідок специфіки їх об'єкта. Не перебуваючи в русі, валюта знецінюється, що призводить до втрати її купівельної спроможності, тому вона постійно повинна знаходитись в обігу, а це можливо тільки при здійсненні операцій з нею. Цілі проведення цих операцій, незалежно від можливого доходу від їх проведення, полягають у збереженні оптимального розміру золотовалютних резервів та недопущенні їх знецінення, отриманий же дохід від їх проведення спрямовується не на власні потреби, а на поповнення валютних резервів НБУ.

Проаналізувавши правовий режим формування резервної валюти і переходячи до аналізу його другої складової – правового режиму використання, зауважимо, що він законодавцем визначений значно жорсткіше. Зокрема, це виявляється в тому, що кошти офіційного валютного резерву можуть бути використані за рішенням Голови Правління Національного банку України або його заступника, якому доручено управляти валютними резервами, виключно на цілі, що передбачені законодавством України. При цьому, цілями такого використання є:

- продаж валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, включаючи політику обмінного курсу;
- витрати по операціях з іноземною валютою.

У першому випадку мова йде про здійснення НБУ інтервенційної політики (спрямованої на попередження надмірних коливань валютного курсу і пом'якшення негативних

наслідків від зміни курсу для економіки України), а також управлінських дій по формуванню оптимальної структури валютної частини золотовалютних резервів, що, безперечно, можна назвати основними цілями його використання.

У другому ж випадку витрати валютної частини золотовалютних резервів Держави пов'язані з управлінськими діями НБУ, у ході яких він вправі розпоряджатись валютними активами.

Інші напрямки використання валютних резервів, у тому числі для надання кредитів, гарантій та інших зобов'язань резидентам і нерезидентам України, законом не допускаються.

Характеризуючи ж правову суть режиму резервної валюти, варто звернути увагу на наступне. Правовий режим резервної валюти є неоднорідним за своїм змістом. Це обумовлюється тим, що з огляду на його правове регулювання йому притаманні ознаки двох базових режимів, серед яких загально-дозвільний (дозволено все, що не заборонено) і дозвільний (дозволено тільки те, що передбачено законом). Ми цілком поділяємо позицію С.С. Алексеєва, який пропонує поділяти всі правові режими на галузеві режими правового регулювання, на правові режими загально-дозвільного й дозвільного профілю та правові режими засновані на позитивних зобов'язаннях й виключеннях [11, с.184–204].

При цьому ознаки загальнодозвільності виявляються, наприклад, у процедурі формування офіційного валютного резерву, зокрема, у процесі укладання угод купівлі-продажу іноземної вільно конвертованої валюти, рівноправними суб'єктами (національними та іноземними банками, фінансовими установами тощо), або під час здійснення операцій з валютними активами золотовалютних резервів держави. У світлі загальнодозвільного режиму правовому режиму резервної валюти стають притаманні такі методи правового регулювання, як диспозитивний.

З іншого ж боку, проаналізувавши умови та цілі використання резервної валюти, та дослідивши перелік уповноважених осіб, яким на підставі закону надано право щодо їх управління, можна помітити ознаки його подібності з дозвільним режимом. Особливо

помітно це при виявленні владно-підпорядкованих відносин, які виникають між державою і НБУ, між НБУ та іншими банками. У світлі дозвільного режиму правовому режиму резервної валюти стають притаманні такі методи правового регулювання, як імперативний, централізований.

Таким чином, підсумовуючи викладене, стосовно резервної валюти та її правового режиму, можна зробити наступні висновки.

Резервна валюта – це іноземна валюта в якій центральні банки держав накопичують і зберігають власні фінансові резерви для міжнародних розрахунків за зовнішні економічними операціями.

Існування резервної валюти обумовлюється функціями, які вона виконує. Серед найголовніших можна назвати такі, як те, що вона: а) є міжнародним платіжним і резервним засобом; б) служить базою для визначення валютного паритету і валютного курсу; в) використовується як інструмент для проведення грошово-кредитної політики.

Дослідження формування та використання золотовалютних резервів взагалі та накопичення і використання резервної валюти, як їх складової, зокрема, свідчать про подвійну природу правового режиму резервної валюти. Подвійна природа правового режиму резервної валюти обумовлюється специфічним методом правового регулювання валютних правовідносин, внаслідок чого його можна визначити як спеціальний правовий режим, що заснований на загальнодозвільних засадах і обмежений дозвільним типом правового регулювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» // ВВР України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.
2. Договір про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу та активів Союзу РСР : від 04.12.1991. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_155.
3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» : від 07.12.2000 р., № 2121-III // ВВР України. – 2001. – № 5–6. – ст. 30.

4. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» : від 16.04.1991 р., № 959–XII // ВВР України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

5. Закон України «Про Національний банк України» : від 20.05.1999 р., № 679–XIV // ВВР України. – 1999. – № 29. – ст. 238.

6. Інструкція Національного банку України «Про здійснення розрахунків з комерційними банками за викуплені до Офіційного валютного резерву валютні кошти» : від 13.06.1994 р., № 138.

7. Постанова Правління Національного Банку України «Про затвердження Класифікатора іноземних валют» : від 04.02.1998 р., № 34.

8. Постанова Правління Національного

банку України «Про Офіційний валютний резерв та валютні операції національного банку України в 1994 році» : від 20.05.1994 р., № 99.

9. Постанова Національного банку України «Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України» : від 17.11.2004 р., № 555.

10. Стаття Соглашения Международного валютного фонда : от 22.07.1944 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_921.

11. Алексеев С. С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве / Алексеев С. С. – М. : Юрид. лит., 1989. – 288 с.

Старинський М. В. Правовий режим резервної валюти за законодавством України / М. В. Старинський // Форум права. – 2015. – № 5. – С. 194–198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_5_34.pdf

Досліджено правовий режим резервної валюти, як складової золотовалютних резервів. Запропоновано резервну валюту визначати як іноземну валюту, в якій центральні банки держав накопичують і зберігають власні фінансові резерви для міжнародних розрахунків за зовнішні економічними операціями. Виділено та надано характеристику таких функцій резервної валюти як те, що вона: а) є міжнародним платіжним і резервним засобом; б) служить базою для визначення валютного паритету і валютного курсу; в) використовується як інструмент для проведення грошово-кредитної політики. На підставі аналізу чинного валютного законодавства України проаналізовано особливості накопичення та використання резервної валюти.

Старинский М.В. Правовой режим резервной валюты по законодательству Украины

Исследован правовой режим резервной валюты как составной части золотовалютных резервов. Предложено резервную валюту определить как иностранную валюту, в которой центральные банки государств накапливают и сохраняют собственные финансовые ресурсы для международных расчетов по внешнеэкономических операциях. Выделена и дана характеристика таких функций резервной валюты, как то, что она: а) является международным платежным и резервным средством; б) служит базой для определения валютного паритета и валютного курса; в) используется как инструмент для проведения денежно-кредитной политики. На основании анализа действующего валютного законодательства Украины проанализированы особенности накопления и использования резервной валюты.

Starynskyy M.V. The Legal Regime of the Reserve Currency of the Legislation of Ukraine

The article studies the legal status of a reserve currency as a component of gold and forex reserves. The author defines reserve currency as a foreign currency used by central banks of different states to accumulate and store their financial reserves for international payments in foreign economic operations. The article determines and describes the following functions of the reserve currency: 1) it is an international payment and reserve means; 2) it is used as the basis to determine currency parity and exchange rate; 3) it is used as a tool of monetary and credit policy. Having analyzed the currency laws of Ukraine currently in effect, the author also studies some peculiarities of accumulation and use of the reserve currency.